

ПАРЛАМЕНТЫН СЭТГҮҮЛ ЗҮЙН МӨН ЧАНАР,
НИЙГМИЙН ҮҮРЭГ ЗОРИЛГО

Б.Болд-Эрдэнэ*

* МУИС-ийн Шинжлэх ухааны сургуулийн Нийгмийн ухааны салбарын Сэтгүүл зүй, олон нийтийн харилцааны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор

Түлхүүр үг: парламентын сэтгүүл зүй, парламентат ёс, ухаалаг хууль, эрх мэдлийн шинэчлэлт, эрх мэдлийн хуваарилалтын тогтолцоо

Парламентын сэтгүүл зүйн тухай ярихад “нийгэм-харилцаа-дэг журам, хэм хэмжээ-эрх мэдлийн хуваарилалт-парламентат ёс-парламентын үүрэг, хариуцлага төлөвшил-сэтгүүл зүйн мэргэжлийн болон ёс зүйн шалгуур, үнэлэмж” гэсэн цогц болоод өөр хоорондоо шууд уялдаа холбоотой тогтолцооны хүрээнд үнэлэлт дүгнэлт тодорхойлолтыг хийх хэрэгтэй болно.

Нөгөө талаар улс төрийн лидер, намуудын үзэл санаа, үйл бодлогын өрсөлдөөн, төр засагт хандах олон нийтийн санаа бодол, нийгмийн ухамсрын төлөвшил, өөрчлөлтийг ч нэмэн дэлгэрүүлж байж сая парламентын сэтгүүл зүйн өнөөгийн байдлын ерөнхий дүр зураг гарна. Хэрэв ийм суурь, үндэслэлээс ангид парламентын сэтгүүл зүйг харвал ердөө л УИХ-ын өдрийн тэмдэглэл, гишүүдийн үзэл бодол, эрх ашгаа хамгаалах, нэр хүндээ өргөх “индэр” төдий мэтээр ойлгогдох болно. Тиймээс товч боловч бүхнийг нэгтгэн

томъёолох нь үнэ цэнтэй бөгөөд бодит байдалд нийцнэ.

Нийгэм хэмээх ойлголт хүний мөн чанар болох бусадтайгаа хамт байх, тэдний дэмжлэг үнэлэлт дүгнэлтээр өөрийгөө болоод цаг үе, нөхцөл байдлаа ойлгох, адилсах даган дуурайх түүгээрээ сэтгэл ханах, амар амгалан хийгээд нэр хүндийг олох сэтгэлгээ, сэтгэл зүйтэй уг холбоотой. Оюун ухаан, төгс байдлыг эрхэмлэх үзэл санаа, хувиа хичээх, эрх ашгаа дээдлэх, бие даасан, эрх чөлөөт бүхнийг эзэгнэх гэсэн дүр төсөөлөл нь ч хүний нийгмийн “тулгуур өгөгдөл” мөн. Өөрөөр хэлбэл хүний хүсэл зорилгыг хангахад нийгэм үйлчлэх ёстой ба зөвхөн ийм нөхцөл, итгэлцэл дээр хүн өөрийнхөөрөө оршин тогтнож, хөгжин дээшилж, эрдэм мэдлэг, бүтээлч чадвар, хүч чармайлтаа дайчилдаг. Мэдээж ийм хүний оролцоо ухаан бүтээлд тулгуурлан нийгэм хөгждөг жамтай. Хүн төрөлхтний бий болгосон бүхий л соёл иргэншил, мэдлэг, шинжлэх ухаан, оюунлиг бүхэн хүнээс түүний мөн чанар, онцгой чадвар, чадавхиас үүдэлтэй. Тэхлээр хүний төрөлх, бурхнаас заяагдмал чанарыг өвлөн үлдээх нь нийгмийн, соёл иргэншлийн зорилго болоод үр

дүн нь байж таарна. Нийгэм бол зүгээр нэг хүмүүсийн бөөгнөрөл, улс төрийн сонгуулийн уриа лоозонгийн тодотгол, нэр үг төдий зүйл биш, хүн гэгч зөвхөн хоол хүнс, дулаан оромжоор сэтгэл ханадаг нэгэн бус аа. Нийгэм хэмээх “хүч, нөлөө” бидний бусадтай харилцах, бусдыг ойлгох үе эгшинд оршиж, дэг журам, хэмжээний үй олон үзэл, үйлдэл, эрхшээлийн нэгдэлд эмхлэгддэг нэг бодлын мөнхийн төгс бүхний өмнө аргагүйдсэн хүний аврал, нөгөө бодлын хүний өөрийнхөөрөө байх, бүгдийг эзэгнэх эрмэлзэл хүслийг хязгаарлагч дарангуйлал юм. Ийнхүү нуршихын учир нь нийгмийн харилцааны ямар ч хүрээг (тухайлбал парламентын сэтгүүл зүй) үнэлэн цэгнэж, үг тайлбар хийхэд хүний мөн чанараас аөсуудлын гол цөмийг эрэлхийлэх ёстойг, өнөөгийн байдал тулгарал бэрхшээлийг давахад түүний уг эх сурвалжаас хариулт, шалтгааныг эрэлхийлэх энгийн үнэнийг нээдгийг өгүүлэх гэсэн юм. Тэгэхлээр нийгэм хүнээс эхэлдэг, хүнээр төгсдөг бол хүн нийгэмдээ л өөрийнхөөрөө байж, өөрийнхийгөө хязгаарлуулж түгээрээ хөгжин өөрчлөгддөг байх нь. Энэ бол хүнд нийгэмших мөн чанар төрөлхөөсөө байдаг шиг нийгмийн хөгжил оршихуйд хүний хүчин зүйл зайлшгүй гэсэн үг.

Харин энэхүү төрөлх чанар, зайлшгүй байдлын “уулзвар, огтлолцол” нь харилцаа юм. Харилцаа нь мэдээлэл, үзэл санаа, үг билэгдэл, дүр байдал, эд зүйл, ахуй ертөнц гээд олон хэлбэр, илэрхийлэл, хүрээгээр тодорхойлогддог орон ертөнц болно. Хүн ч тэр, түүний нийгэм ч тэр харилцаа үгүйгээр зорилго зайлшгүйгээ бодит зүйл болгож чадахгүй. Хүн бол “харилцааны амьтан” нийгэм гэгч харилцаанд эрхшээгдэгч.

Ийнхүү үргэлжлүүлбээс харилцаа нь ямар нэгэн дэг журам (парламентат ёс) хэм хэмжээгээр (хууль, дүрэм журам, гэрээ) сая бодит зүйл болох нь тодорхой юм. Тодруулбал харилцаж байна гэдэг нь тодорхой дэг журмыг бий болгох, хадгалахын төлөөх үйл хэрэг ба түүнд хүрэх, бодит зүйл шалтгаан нь хэм хэмжээ гэсэн үг. Хүн төрөлхтний эрт үед л гэхэд аман харилцаа ноёрхож байгаль дэлхий, амьдтаас шууд эрхшээлт сүсэг бишрэлийн итгэл нөлөөнд (дэг журам) захирагдсан зан үйлийн хэм хэмжээт (тахил өргөх, цээрлэх ёс) нийгэм, харилцааны түүхийг бүтээсэн. Эндээс нийгэм болоод харилцаа нь нэг зоосны хоёр тал, хүний мөн чанарын “бусадтай байх ба бусдаас хараат бус” оршихуйн үр болох нь тодорхой.

Нөгөө талаар харилцаа нь эрх мэдлийн харьцаа, бодит чанар, хүлээн зөвшөөрөгдөх итгэн дээдлэх үр, нөлөөг бий болгодог. Нийгмийн дэг журам, хэм хэмжээ ч эрх мэдлийн бодит байдал, төлөвшил, тогтолцоогүйгээр оршин байхгүй. Нийгэм ба харилцааны ч хүйн холбоо эрх мэдэл, итгэлцэл дээр нэгдэн, тэрхүү чанараараа өдөр тутмын амьдралаас эхлээд түүхэн улс орны сонголт, хувь заяаг тодорхойлдог. Өөрөөр хэлбэл эрх мэдлийн чанар нь нийгмийн урагшлан дэвших эсэх, харилцааны үр нөлөөтэй байх эсэх зэргийг тогтоодог “хүч, чиглэл, зорилго”-ын үр дүнд бий болно. Түүнчлэн нийгэм, хүний оюун санааны зайлшгүй болоод тэмүүлэл орь хүслийн ч хөгжил өөрчлөлт ямар байх, зорилгодоо хүрэх үү үгүй юу гээд ерөөс соёл иргэншил, ухамсрын өнөөг хүрсэн түүх нь эрх мэдлийн хуваарилалт, үнэлэлт дүгнэлт, үүрэг, байр суурийн хувьсал, зөрчил, сэргэн мандалт, уналттай холбоотой шинэчлэгдсээр ирсэн.

Ийм нэгэн хүн төрөлхтний нийгмийн харилцаа, эрх мэдлийн шинэчлэлт хөгжлийн үр дүн нь парламентат ёс мөн. Парламентат ёс нь төлөөлөл болоод түүний хууль тогтоох (нийгмийн дэг журам, хэм хэмжээг тогтоох) халдашгүй, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байгуулал хоёрдугаарт эрх мэдлийн хуваарилалт, түүнд тулгуурласан хяналт, итгэлцлийн нийгмийн гэрээ, гуравдугаарт нийгмийн амьдрал харилцааны бүхий л хэм хэмжээ, өдөр тутмын дэг журмыг хүртэл тогтоодог байнгын, хүлээн зөвшөөрөгдсөн тэргүүлэгч тогтолцоо болон төлөвшсөн байдалд тодорхойлогддог. Тиймээс ч шинэ үеийн “Үндсэн хууль”-ийн үзэл санааны лидер, профессор Б. Чимэд “Парламентат ёс гэдэг бол зөвхөн хууль гаргах биш, хуулиар улс орны амьдрал, хөгжлийг жолоодох тогтолцоо билээ”¹ гэж тэмдэглэсэн нь бий.

Хууль бол нийгмийн хөгжлийн хамгийн дээд ололт хэмээн төсөөлөн, дэг журам, хэм хэмжээний хүлээн зөвшөөрөгдсөн итгэлцлийг хадгалагч, хүний мөн чанар, зайлшгүйг хөхиүлэн дэмжигч бүх нийтийн гэрээ, зарчмын бодит хэрэглэгдэхүүн болохыг зөвшөөрөөс эрх мэдлийн хуваарилалт нь парламентат ёсны “амин сүнс” билээ. Учир нь хууль, эрх зүйн хэм хэмжээг бодит зүйл болгоход төрийн эрх мэдэл, засаглалын хуваарилалт түүнд тулгуурласан олон нийтийн хүлээн зөвшөөрч, итгэн дээдэлсэн ухамсар шийдвэрлэгч үүрэг нөлөөтэй. Мэдээж үүнд “Үндсэн хууль”-ийн мөн чанар, үүрэг зорилгыг төлөвшүүлэх, эрх мэдлийн хуваарилалтыг нийгмийн бүхий л түвшинд хэлбэрэлтгүй даган, хяналт тавих, гарсан алдаа завхрал бүхнийг засан тодотгох, хуулийг дээдлэн оюун санаа, эдийн засгийн нөхцөл боломжийг хангах, хариуцлага,

шударга ёс, ёс зүйд тулгуурласан нийгмийн харилцааг өдөр тутмын байнгын үйл хэрэг болгох томоохон үйл, зорилго багтана.

Сэтгүүл зүй нь эрх мэдлийн хуваарилалтын тогтолцоонд шууд, эрх зүйн бүрэн утга хүчин төгөлдөр байдлаар оролцдоггүй ч парламентат ёсны үндэс суурь болсон хууль дээдлэх үзлийн нийгмийн эрх зүйн ухамсрыг төлөвшүүлэгч гэдэг утгаараа хуулиар тогтоогдсон хэм хэмжээнд олон нийтийн санаа бодлын эерэг сөрөг хандлага байр суурийг бий болгох, хэрэгжилтэд нь нөлөө үзүүлэх (нийгмийн амьдралд нийцэж буйг нь дэмжих, үгүйг нь шүүмжлэх) шинэ хэм хэмжээ тогтоох санааг нийгмийн хүрээнд өдөөх гэсэн үүрэг, хариуцлагаараа хангадаг. Өөрөөр хэлбэл хуулийн эхлэлээс, түүний хэрэгжилт, өөрчлөлт төгсөл хүртэл сэтгүүл зүйн нөлөө оролцоо нь ямар эрх зүйн хэм хэмжээ хэрэгтэй байна вэ, нэгэнт хүчин төгөлдөр болсон үед юу нь зөв байж, аль нь амьдралд нийцэхгүй байгаа вэ, хэрхэн өөрчилж, сайжруулах вэ гэдэг нийгэм, олон нийтийн санаа бодол, хандлагыг чиглүүлэн төлөвшүүлж, шинэчилж байдаг “эрх мэдэл” гэсэн үг. Тэгээд ч төрийн засаглалын хуваарилалт, хууль дээдлэн зарчмын үүднээс эрх зүйн үндэс нь ард нийтийн эрх мэдэл байдаг бөгөөд энэхүү “хүч шалтгаан”-ыг бодит оршихуйн зайлшгүй чанар болоод илрэл нь үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, үзэл бодолтой байх эрх чөлөө түүний нийгмийн тогтолцоо болсон сэтгүүл зүй билээ. Парламентын сэтгүүл зүй нь ч дээрх үүрэг, нөлөөний тэргүүлэгч байр суурь бүхий мэдээлэл харилцааны орон зай, индэр нь байх ёстой. Тодруулбал парламентын сэтгүүл зүйг хууль, эрх зүйн хэм хэмжээг тогтоох, төлөвшүүлэх,

шинэчлэхэд оролцдог, түүгээрээ бусад сэтгүүл зүйгээс (эдийн засгийн, улс төрийн, спортын сэтгүүл зүй гэх мэт) анги ялгаатай хэмээн үзэх бүрэн үндэслэлтэй. Тэгээд ч парламентын сэтгүүл зүйн түүх нь Английн парламент ба хаан хоорондын тэмцэл, зөрчлийн үеэс (1640 он) эхэлсэн ба өдгөө хүртэл хэвлэлийн тусгайлан хуульгүй, татвар төлөгчийн мөнгийг Засгийн газрын аливаа зохион байгуулалттай мэдээлэл харилцааны үйл ажиллагаа, сурталчилгаанд зарцуулахыг хориглодог нь үг хэлэх, үзэл бодолтой байх нийгмийн эрх мэдлийг баталгаажуулсан хэрэг юм. Үнэхээр ч дөрөв дэх засаглал хэмээн хүлээн зөвшөөрөгдөх үндэс бол сэтгүүл зүй нь парламент, төр засаг, шүүхийн аливаа нөлөө, дарамт цагдан хяналтаас хараат бус, бие даасан, мэргэжлийн байх зарчимд оршино. Сэтгүүлчийн эрх, олон нийтийн өмнө хүлээсэн хариуцлага, ёст зүйтэй, мэргэжлийн нэр төр нь эцсийн дүндээ нийгмийн харилцаа, хүний төрөлх чанараар (үзэл бодолтой байх, түүнийгээ илэрхийлэх) нөхцөлдсөн эрх мэдлээ хадгалах, хүлээн зөвшөөрүүлэх үндсэн хүчин зүйл юм. Тиймээс бодит үнэнийг мэдээллэх, эх сурвалжаа нуух, үзэл суртлаас ангид байх, нийгмийн эрх ашгийг тэргүүнд тавих, хүний төрөлх эрхэд үл халдах, хүнлиг байх зарчим нь парламентын сэтгүүл зүйд онцгой чухал мэргэжлийн шалгуур болно. Хэрвээ дээрх зарчим алдагдвал сэтгүүл зүйн төдийгүй парламентат ёсны мөн чанар үгүй болж, ардчиллын

бодит байдалд аюул учирна. Мэдээж энэ бүхний үндэс болсон хүний эрх, ард нийтийн эрх ашиг, хуулиар зохицуулагддаг зохист, хүнлиг нийгмийн харилцаа хоосон үзэл суртал болж, эрх мэдэлтний дарангуйлал тогтоно. Парламентыг хяналттай байлгах нь мэдээллийн нээлттэй орчин, ил тод байдлаар, хууль дээдлэх зарчим нь мэдээллээр бий болсон олон нийтийн ухамсар, сэтгэл зүйн төлөвлөөр, хүний үзэл бодолтой байх төрөлх эрх нь хууль тогтоох, хэрэгжүүлэх үйл явцад хараат бус, нөлөөлөл үгүй “оролцох” парламентын сэтгүүл зүйгээр бодит зүйл болон төлөвшинэ.

Мэдээж парламентын сэтгүүл зүйд нийгэм цаг үеэ мэдэх, сонирхох мэдээллийн эрэлт хэрэгцээнд үйлчлэх, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, санаа бодлыг

«
Парламентын сэтгүүл зүйд нийгэм цаг үеэ мэдэх, сонирхох мэдээллийн эрэлт хэрэгцээнд үйлчлэх, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, санаа бодлыг өдөөх, чиглүүлэх үүрэг хариуцлага, төрийн бодлого үйл ажиллагааг хянах үндсэн “чанар” байх ёстой

»

өдөөх, чиглүүлэх үүрэг хариуцлага, төрийн бодлого үйл ажиллагааг хянах үндсэн “чанар” байх ёстой. Мэдээллийг сонирхолтой, олон нийтийн санаа бодолд тулгуурлан, нийгэм цаг үеийн үйл явдал, асуудлыг тусгах нь нөлөө, эрх мэдэл бүхий байхын үндэс юм. Тэгээд ч бодит харилцаа бодит эрх мэдлийг хадгалдаг гэдэг. Сэтгүүл зүй ч нийгмийн харилцаа байхын учир хүний гадаад орчноо (нийгэм, парламентад юу болж байна) мэдэх, бүхнийг сонирхох, өөр хоорондоо харилцан (төрийн бодлого үйл ажиллагааг шүүмжлэх, эсвэл дэмжих) нийгмийн дэг журам, хэм хэмжээг төлөвшүүлэх (парламентат, хууль дээдлэх ёс) гэсэн үүрэг, “ачаа”-г тээж байж сая нөлөө,

эрх мэдлээ тогтооно. Үүний баталгаа, мөрдлөг нь ч мэргэжлийн байх гэдгийг өмнө тодотгосон.

Парламентын төлөвшил, цаашдын хөгжилд ч сэтгүүл зүйн үүрэг, нөлөө онцгой бөгөөд гишүүдийн сахилга, хариуцлага, хууль санаачлах, батлах, сайжруулах үйл явцыг төгөлдөршүүлэх болон сонгогчидтойгоо эргэн холбогдох, ажлаа тайлагнах сонгуульд дахин ялах тэдгээрийн нэгдмэл зорилго болох парламентын бодлого, үйл ажиллагааны нэгдмэл, тогтвортой, нэр хүнд бүхий байдлыг олон нийтэд төлөвшүүлэх зэрэг тэргүүлэх эрх ашигт нь нийцнэ. Энэ бол парламентын өөрийнх нь төдийгүй нийгэм төрийн тогтолцоонд эзлэх байр суурь, олон нийт, сонгогчдын итгэл, дэмжлэгийг олох мэдээлэл харилцааны таатай орон зай билээ. Өөрөөр хэлбэл парламентын бодит эрх мэдэл, засаглал нь нийгэмд түгээж буй мэдээлэл, харилцаа түүний хэрэгсэл индэр болох парламентын сэтгүүл зүйгээс ихээхэн хамаарал холбоотой байдаг гэсэн үг. Сонгогч, жирийн иргэний хувьд парламентын бодлого үйл ажиллагаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх, итгэх эсхүл үл итгэхийн үндэс язгуур нь мэдээлэл бөгөөд энэхүү олон нийтийн ойлголт төсөөлөл нь хууль тогтоох эрх мэдлийн нийгмийн өмнө хүлээсэн үүрэг, хууль дээдлэх зарчмаар нөхцөлдсөн эрх мэдлийнх нь хэрэгжилт, бодит байдлын түвшин хүрээг тодорхойлно.

Тиймээс ч профессор Л. Бямбаа “Гагцхүү ухаалаг хууль гаргадаг чадварлаг бүтээлч парламент, хуулийг гарцаагүй биелүүлдэг туйлын ажилсаг гүйцэтгэгч Засгийн газрын шаталсан тогтолцоо, хүн ба хуулийг ёсоор хамгаалдаг хоёр нүүргүй хүчтэй шударга шүүх хийгээд хууль зүйн хүчнтэй механизм байвал иргэд маань

хамгаалагдаж, түүнд боловсорч хуулиа ухамсрын үндсэн дээр биелүүлднэ” хэмээн онцлон тэмдэглэсэн нь парламентын сэтгүүл зүйн үүрэг зорилгын хандах зүг хэмээн үзэх хэрэгтэй. Үнэхээр ч УИХ-ын өдөр тутмын мэдээллээс, бодлого зорилгын үнэлэлт, тайлбар хүртэлх парламентын сэтгүүл зүйн агуулгын шалгуур, байр суурийн хэм хэмжээ нь хууль тогтоох эрх мэдлийн үүрэг нөлөөний үр дүн, бодит байдалд орших ёстой. Үүний цаана төрийн удирдлага, үйл ажиллагааны үр ашиг, нэр хүнд, ардчилсан байх эсэх төдийгүй цаашдын хувь заяа ямар болохыг түүний цөм болсон парламентын чадавх, ажлын үр дүнгээс шууд хамаарна гэсэн “том” үүрэг, дүгнэлт агуулагдаж байгаа юм.

УИХ-ын ч хууль тогтоох эрх мэдэл нь ч зөвхөн хууль батлах ажлаар хязгаарлагдахгүй төдийгүй ерөөс гол үндсэн үүрэг нь биш гэж болно. Энд нийгмийн хөгжил өөрчлөлт, хүний сайн сайхан, улс орны амьдралд ямар ашиг тус, эерэг үр дагавар бий болгов гэдэг парламентын гол үндсэн “ачаа” гэдгийг дахин онцлов. Хууль батлах гэдэг ч зөвхөн УИХ-ын хуралдаан, гишүүдийн оролцоогоор хэмжигдэхгүй бөгөөд иргэд сонгогчдын хүлээлт, дэмжлэг, сахин эрхэмлэх ухамсар, итгэл үнэмшил бүхнээс чухал аа. Мэдээж энэхүү парламентын үүрэг хариуцлагын түвшинд сэтгүүл зүйн нөлөө, оролцоо бодитой байхын сацуу хууль дээдлэх нийгмийн ухамсар төлөвшин тогтнож, ардчилал, зах зээлийн тогтолцоо бодит зүйл болоход шийдвэрлэгч хүчин зүйл болно.

Ишлэл

¹ Чимид Б. 2008. Төр, нам, эрх зүйн шинэтгэлийн эгзэгтэй асуудал. Нэгдүгээр дэвтэр. УБ. 92 тал.

² Бямбаа Л. 2008. Хараат бус шүүхийн тогтолцоо, эрх зүйн төлөвшил (илтгэл).

Ашигласан бүтээлийн жагсаалт

1. Чимид Б. 2008. Төр, нам, эрх зүйн шинэтгэлийн эгзэгтэй асуудал. Нэгдүгээр дэвтэр. УБ.
2. Бямбаа Л. 2008. Хараат бус шүүхийн тогтолцоо, эрх зүйн төлөвшил (илтгэл).
3. Зулжафил М. 2006. Орчин үеийн Монголын сэтгүүл зүй. УБ.
4. Норовсүрэн Л. 2003. Монголын сэтгүүл зүйн түүхэн тойм. Гутгаар дэвтэр. УБ.

Резюме

В данной статье автор рассматривает сущность и цель нового явления в современных СМИ Монголии – парламентскую журналистику. Также объектом исследования являются проблемы становления и тенденции развития парламентской журналистики. Как считает автор, становление парламентаризма в Монголии в полном смысле этого слова имеет главное значение для дальнейшего развития парламентской журналистики.